

Naozaj trinásť rokov po? Úvaha o tom, ako to vlastne je...

MÁRIA KUSÁ (BRATISLAVA)

Charakter postavenia témy tohtoročnej konferencie nevyhnutne núti sumovať, do istej miery inventarizovať a hlavne premýšľať nad charakterom témy. V prvej časti svojho príspevku sa teda budem venovať sumariácii vlastných úvah o česko-slovenskej téme a v druhej časti sa pokúsim načrtnúť predstavu o tom, ako to vlastne je... 13 rokov po, a to pochopiteľne v jednej z oblastí, v ktorých sa pohybujem najčastejšie: v translatológii.

I.

Na brnenských česko-slovenských konferenciách sa zúčastňujem už niekoľko rokov a opakovane som sa z rôznych pohľadov pozerala na česko-slovenské otázky. Vzhľadom na moju vedeckú orientáciu ma dominantne zaujímal práve problém prekladu v česko-slovenských súvislostiach. Práve štúdie, ktoré som v predchádzajúcich rokoch prezentovala na našich česko-slovenských stretnutiach sa zaoberali viacerými aspektmi takto formulovaného problému – totiž „problematikou prekladu v česko-slovenských súvislostiach“.

Zjednodušene by bolo možné pohľady, ktorým som sa priebežne venovala, schematizovať do nasledovných skupín:

1. Vzájomné česko-slovenské a slovensko-české prekladanie, jeho podoby, súvislosti a premeny v čase¹

V tomto zmysle sa aj slovenská a česká reflexia zaoberala a zaoberá predovšetkým premenami týchto javov v čase vo vzťahu k širším geopolitickým súvislostiam (Z. Eis, K. Rosenbaum, E. Charous, V. Macura, F. Koli, M. Šulcková a i.), pričom možno jednoznačne konštatovať ako

¹ Väčšinu úvah prednesených na česko-slovenských seminároch som publikovala aj v monografii M. Kusá: *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru*. Bratislava 2005, ktorej druhá časť nesie názov *Preklad v česko-slovenských súvislostiach*. s. 77-109.

bádateľsky najexploatovanejšie obdobie od 70. rokov 20. storočia dodnes, pričom v osobitej pozícii je práve posledných 13 rokov vzhľadom na zásadnú zmenu geopolitických súradníc.

2. Nevyhnutnosť vlastnej prekladovej a recepčnej tradície pre každý národnoliterárny kontext a zároveň potencia vzájomnej komplementarizácie týchto kontextov

Tento problém som spracovala v štúdiu *Preklad v česko-slovenských súvislostiach. Epizóda z dejín česko-slovenskej vzájomnosti/nevzájomnosti*. Podstata takého uchopenia problému tkvie v konštatovaní nevyhnutnosti prekladovej a recepčnej skúsenosti/tradície ako základnej podmienky a potreby v novodobej existencii jednotlivých kultúrnych priestorov. V tomto zmysle sa ako dôležitá ukazuje etapa medzivojnového obdobia, keď sa postupne emancipovala potreba vlastných, t. j. slovenských prekladov zo svetovej literatúry, prakticky zároveň s emancipáciou prekladateľských aktivít ako samostatnej literárnej činnosti. Ďalším exploatovaným obdobím z tohto pohľadu je situácia po roku 1989, ale aj posledných trinásť rokov, vzhľadom na to, že i pri existencii samostatných a nezávislých krajín sa tieto kultúrne priestory môžu komplementarizovať, pričom sa tak deje najmä v orientácii česko → slovenskej, vzhľadom na:

- vnímanie českého jazyka v slovenskom kultúrnom priestore pri prekladaných textoch ako znaku „prekladovosti,
- historicky i inak zrejme vyššia miera zrozumiteľnosti češtiny v slovenskom kultúrnom priestore ako naopak.

3. Charakter rozličností oboch sledovaných kultúrnych priestorov vo vzťahu k prekladovým textom

V tomto smere je možné uvažovanie viest' dvoma smermi, pretože:

- skúmanie osudov literárneho javu v slovenských a českých prekladoch²,
- skúmanie osudov autora/autorov v slovenských a českých prekladoch,³

vypovedajú o charaktere i premenách toho-ktorého kultúrneho priestoru, či, inak povedané, potvrdzuje sa premisa dominantnej úlohy prijí-

² *Ruská moderna, avantgarda a postmoderna v slovenských a českých prekladoch.*

³ *Anna Achmatovová v českých a slovenských prekladoch alebo potreba a význam areálu.* Obe štúdie In: M. Kusá: *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru*, s. 81-92 a 93-98.

majúceho kontextu, ktorý akceptuje/neakceptuje, stimuluje/nestimuluje preklady istého typu textov či istých autorov v závislosti od toho, či ich prijímajúci kontext dokáže v niektorej z funkcií (stimulatívna, vývinotvorná, komplementarizujúca a pod.) prekladu prijať.

4. Paralelné čítanie slovenských a českých prekladov inonárodnej proveniencie

Pod paralelným čítaním tohto typu mám na mysli porovnanie českých a slovenských prekladových konkretizácií – v mojich štúdiách diel predovšetkým ruských autorov druhej polovice 20. storočia (V. P. Astafiev, A. Pristavkin, Venedikt Jerofejev⁴). Tieto čítania fakticky umožňujú bližšie charakterizovať a identifikovať obidve recepčné tradície ako sa ony projektujú do konkrétnych prekladateľských riešení a čoho sú výrazom. V tomto prípade je inštruktívne pracovať fakticky s upraveným mikovským systémom výrazových kategórií a sledovať prípadné zvyšovanie/znižovanie ich intenzity.

II.

Posuňme sa však od sumarizácie toho, čo už je, k druhej časti úvah – totiž k „reflektovaniu česko-slovenského problému“ z hľadiska uplynulých 13 rokov, ako rokov, ktoré uplynuli v „osamotení“. Ale je to naozaj tak? Onen prvý január nás poväčšine zastihol nepripravených. Nepripravených na samostatnú existenciu predovšetkým v zmysle uvedomovania si tejto samostatnosti. Paradoxne, ale zákonite, pri inštitucionálnom odčlenení takpovediac najvyššieho rangu však priniesol možnosť reflektovať seba samých, svoju – v našom prípade – vedeckú disciplínu práve s jej českým/slovenským pendantom. Takýto krok potom priniesol aj logické uvedomenie si predchádzajúcej blízkosti, vzájomného prepojenia a viedol k prehĺbeniu reálnej spolupráce, o. i. aj v mnou spomínaných študijných oblastiach.

Možno sa niekto bude usilovať nivelizovať, degradovať česko-slovenskú spoluprácu na úrovni vedeckého života (obhajoby doktorandských a doktorských prác, habilitačné a inauguračné konania, recenzentstvo, posudzovanie projektov a pod.) na pochopenie nevyhnutnosti a utilitárne vy-

⁴ *Paralelné čítanie slovenských a českých prekladov inonárodnej proveniencie.* In: M. Kusá: *Preklad ako súčasť dejín kultúrneho priestoru*, Bratislava 2005, s. 99-109.

užitie fenoménu vzájomnej „zahraničnosti“. Ak sa však pozrieme bližšie na skutočné odborné a vedecké dianie, zistíme, že ono prepojenie je podstatne prirodzenejšie, organickejšie pre oba kontexty. Toto dianie totiž konverguje práve v zmysle prejavujúcich sa živých tendencií v jednotlivých vedných disciplínach, pričom treba podotknúť, že spolupráca česko-slovenská či slovensko-česká sa zďaleka neobmedzuje na metropoly – Bratislavu, Brno, Prahu, ale zahŕňa v zásade väčšinu akademických pracovísk (Nitra, Banská Bystrica, Prešov - Ostrava, Olomouc, Hradec Králové a pod.)

V druhej časti mojich úvah by som chcela naozaj len stručne načrtnúť niektoré spoločné i vzájomne sa dopĺňajúce tendencie, ktoré sú za tých trinásť rokov „zhmotnené“ v nejednej (často spoločnej) publikácii či konferenčnom zborníku.

Tendencie a prekrytia slovenskej a českej translatológie

Ako a v čom sa teda prejavuje oná „inštitucionálne izolovaná“ blízkosť? Vychádzajúc z poznania českých a slovenských prác posledných trinástich rokov možno konštatovať nasledovné charakteristické črty:

- a. sústredenie sa výskumne nielen na preklad umeleckých (najmä spolupráca ÚSvL SAV a FiF UK v Bratislave, FF Prešovskej univerzity s FF MU Brno a d’.), ale aj vecných textov a tlmočenie (spolupráca FF Ostravskej univerzity, resp. Ústavu translatológie FF UK v Prahe a Oddelenia translatológie FF UKF v Nitre, resp. Filologickej fakulty UMB v Banskej Bystrici a i.)
- b. sústredenie sa na dejiny prekladu (publikácie Ústavu translatológie FiF UK v Prahe a Ústavu svetovej literatúry v Bratislave) v širšie koncipovaných kolektívnych projektoch⁵, ale aj v niektorých „osobných“ projektoch⁶

⁵ Aspekt recepčný je primárny v „stručných dejinách“ českej prekladovej recepcie *Kapitoly z dějin českého překladu*. Univerzita Karlova Praha: Karolinum 2002, podobný charakter majú aj dve konferenčné publikácie Ústavu translatológie UK *Český překlad...* na českej strane a edícia *Stručné dějiny umeleckého překladu*, ktorá vychádza v Ústave svetovej literatúry od r. 1994 a vyšlo v nej už 6 zväzkov – „taliansky, dva zväzky chorvátske, ruský, maďarský a rumunský“ na strane slovenskej.

⁶ Tu treba pripomenúť práce Oldřicha Richterka ako „zástupcu“ literárnovednej translatológie/rusistiky z Hradca Králové: Monografia *Dialog kultur v uměleckém překladu. Příspěvek k česko-ruským kulturním vztahům*. Hradec Králové: Gaudeamus-MAFY 1999 priniesla rad materiálových štúdií, rozširujúcich poznanie stavu a významu recepcie ruskej literatúry v českej kultúre: *K dialogu*

- c. antologizácia prekladových štúdií (publikácie editorsky pripravené E. Gromovou /FF Univerzity Konštantína Filozofa Nitra/ a M. Hrdličkom /FF Ostravskej univerzity/ *Antologie teorie odborného překladu*, *Antologie teorie uměleckého překladu*,⁷ resp. D. Sabolovou /vtedy ÚSVL SAV/ *Chiméra prekladania*⁸),
- d. odborné a vedecké sústredenie sa, komplexný záujem o tvorbu autora, prípadne smeru, ktoré sa prejavuje nielen literárnovednou analýzou autora/javu, ale aj reflexiou jeho/ich recepcie v českom/slovenskom kontexte, resp. prekladateľskými a edičnými aktivitami, pričom ide najmä o obdobie prelomu 19. a 20. storočia.⁹

české a ruské kultury, Na okraj překladatelské interpretace dramát A. P. Čechova, K překladatelské interpretaci poezie S. Jesenina, Umělecká poselství A. Achmatovové a česká kultura. Práve v súvislosti s „českým“ účinkovaním A. Achmatovovej Richterek uvádza aj fakt, že ruské vyhostenie autorky z literárnych dejín a príručiek často nekriticky kopíroval súdobý český kontext aj jej vylúčením z osnov výuky ruskej literatúry na českých školách, ale i z početných edičných plánov. Citovaná štúdia i monografia tak opätovne potvrdzujú význam recepcného aspektu výskumu práve pre hlbšie poznanie pohybov a peripetií vývinu vlastného kultúrneho priestoru.

⁷ *Antologie teorie odborného překladu. Výběr z prací českých a slovenských autorů.* Ostrava: FF OU 2003, *Antologie teorie uměleckého překladu. Výběr z prací českých a slovenských autorů.* Ostrava: FF OU 2004.

⁸ *Chiméra prekladania. Antológia slovenského myslenia o preklade I.* Bratislava: Veda a ÚSVL SAV, 1999.

⁹ Český záujem o K. Baľmonta sa prejavil vo vydaní *K. D. Balmont: Duše českých zemí ve slovech a činech. Básnické eseje a překlady.* Brno: MU 2001. Nie je to prosté odtlačenie stratených a znovu nájdených textov (esejí a básnických prekladov českej poézie) K. Baľmonta, ktoré pod názvom *Duše českých zemí* zostavil básnik vo francúzskej emigrácii. Bádateľka ruskej (i českej) literatúry a kultúry z prelomu 19. a 20. storočia D. Kšicová texty vydala, zabezpečila českým prekladom, pri Baľmontových ruských prekladoch českej poézie doplnila originálnymi českými textami a rozsiahlou úvodnou esejou o živote a tvorbe tohto spisovateľa, zameranou na vzťah Baľmonta k českej literatúre. Jej ďalšie štúdie (tamže) sú zamerané aj na české preklady básnikovej tvorby. Zmysel tejto náročnej prekladateľskej a editorskej práce je na jednej strane práve v jej nelineárnej dvojjazyčnosti, na druhej strane v odhaľovaní jestvujúcich a často zabúdaných súvzťažností česko-ruských vzťahov. Na Slovensku je analogickým „prípacom“ systematický záujem E. Maliti o ruský symbolizmus, ktorý sa prejavil nielen v jej vedeckom bádani - monografia *Symbolizmus ako princíp videnia* Bratislava: Veda 1996, ale aj v editorských (editorstvo zborníka z medzinárodnej konferencie *Symbolizmus v kontextoch a súvislostiach* - Bratislava: ÚSVL SAV 1999 a prekladateľských aktivitách (pars pro toto - *Ruská symbolistická dráma* - Bratislava: NDC a Tália-Press 1997). V tomto smere sa

III.

Čo teda možno konštatovať na záver? Rozdelenie spoločného štátu paradoxne vyznačilo hádam ešte hlbšie prepojenia ako v predchádzajúcich obdobiach, aspoň v tej oblasti, ktorú som sa snažila v predchádzajúcich riadkoch zmapovať. Spolupodievajú sa na tom i sila spoločných kultúrnych tradícií, uvedomenie si nevyhnutnosti kooperácie, ale aj analogické geopolitické uvedomovanie si samých seba v stredourópskom priestore „zaťaženom na preklad“ (ak budem parafrázovať slovensko-českého básnika a prekladateľa Ľubomíra Feldeka). A tak to asi naozaj je. Trinásť rokov po.

orientácia oboch bádateľiek naozaj prekrýva – pripomeňme edičnú a prekladateľskú prácu D. Kšicovej rovnako vo vzťahu k ruskej symbolistickej dráme a divadlu, „zhmotnenú“ už do niekoľkých zväzkov.